

Érmellékről röviden

Az Érmellék a Berettyó és az Ér közötti sík- és dombvidék mintegy 30–35, részben vagy egészben magyarlakta községgel. Nevezetes helységei: Margitta, Érmihályfalva, Székelyhíd, Bihardiószeg. A kora Árpád-kor óta magyarlakta táj, nagy múltú történeti borvidék. A 16. századtól van román lakossága is, ma Romániához tartozik.[1]

A megnevezés, amely az Ér patakot említi, már a XIII. században előfordult elvétve néhány oklevélben, míg az Érmellék, mint tájnév a XV. században jelentkezik elsőként. Anonymus is megemlíti az Ér patakot, mint: Humusouer.[2] Az Érmellék megnevezés, mint tájnév legkorábban a leleszi prépostság oklevéltárában bukkan fel 1445-ben. Ekkor Éradony határának említésekor „Ermellek terrae arabilis” néven emlegetik.

Ahogy azt Fényes Elek megfogalmazta: Érmellék tulajdonképpen az Ér és Berettyó folyók közé eső területet jelenti.[3]

Az Ér síkságának tárgyalása

Szatmár és Bihar vármegyék[4] területén fekszik tehát az a lápos, vizenyős terület, amelyet az Ér síkságának nevezünk. Ez a síkság egy teknőszerű hatalmas völgyben terül el, amely a Kraszna folyótól a Berettyóig terjed. Ennek a völgynek a kialakulásában főként a Szamos, a Tisza és a Kraszna folyók játszottak meghatározó szerepet. A geográfuskutatóknak már a XIX. században feltűntek azok a nagyméretű mederfoszlányok, amelyek a völgyben még ma is, a lecsapolások után is megfigyelhetők. A kutatók tehát arra a következtetésre jutottak, hogy egy ekkora kiterjedésű völgyet, mint az Érmente, nem alakíthatott ki egy ilyen csekély vízhozamú folyó, mint az Ér.

Az Ér völgyének teknőszerű mélyedése a terület geológiai mélyszerkezetével áll kapcsolatban.[5] A talajminták és mélyfúrások során megtalálták a mélyben elsüllyedve az

egykori, 250 millió évvel ezelőtti Hercinai – hegységrendszer maradványait. Az évmilliók során erre az árkos törésekkel teleszabdalt, kristályos kőzetekből álló alapra rakódott rá a Pannon-tenger több ezer méter vastag üledéke. Az Érmellék napjainkban megfigyelhető felszíni formáinak kialakításában a fő szerepet azok az időszakok játszották, amikor a jégkorszak vége felé megindult az olvadás. Mikor az éghajlat kezdett melegebbre fordulni, a környező hegységekben megolvadó vizek mind az Alföld felé zúdultak. Ezáltal vidékünkön is megjelentek a Tisza, a Szamos, valamint a Kraszna ősei, és idővel óriási hordalékkúpot építettek maguknak.[6] Ilyen módon a Tisza és a Szamos is a hajdani Érmelléken talált lefolyást magának a Körösök irányába. Azonban az újabb földmozgások hatására az északi területek lassú süllyedésnek indultak, ezért mind a Tisza, mind a Szamos kiléptek eredeti medrükből, ezzel az Ér völgye megszűnt az Alföld nagy vizeinek levezetője lenni. Miután e nagy folyók megváltoztatták folyásuk irányát és területét, maguk mögött hatalmas kiterjedésű mocsárvidéket hagytak. Végül ezt a katlanszerű, elhagyott völgyet vette birtokába az Ér, amely patakocská a Szekeres erdőből eredt. A kialakult síkság lecsapolása előtt az Ér vizét a lakosok úgy jellemezték: hogy ez se nem folyó, se nem csatorna, se nem mocsár, de mindegyikből van belőle.[7] Ebbe az 50-60 km. hosszú, valamint 5-10 km széles völgybe ömlik még bele a Kékéc, a Csaholy patak, illetve a nyírségi homokdombok csorgói, a Hidegér, a Lászlóér és Malomér, míg Érmihályfalva felől a Mókaér, valamint a szilágysági dombvidékekről a záporpatakok vize.[8]

Napjainkra egy 91 km hosszú megépített csatorna szedi össze a síkság vizeit és vezeti le a Berettyóba.

Vízrendezés az Érmelléken

Az Alföld vízrendszerének szabályozása, valamint a mocsaras, ingoványos területek lecsapolása már a XIX. században foglalkoztatta a szakembereket. A gazdasági élet fejlődése, a francia háborúk utáni mezőgazdasági konjunktúra fokozódása, a közlekedést gátló rendezetlen vizek megfékezése, a tavaszi olvadás utáni áradások, valamint a településeket fenyegető pusztító árvizek veszélye, de első szempont szerint a gazdasági területek növelése és egyben védelme is, a XIX. század elején a figyelem központjába állította a vízrendezés sürgető problémáját.

A Körösök szabályozásával szükségszerűen vetődött fel a Berettyó és az Ér folyók vízrendezésének kérdése. Ezt a munkafolyamatot, amely Magyarország folyóinak rendezését célozta meg, egy országos méretű program foglalta magába, melynek vezető elnöke Széchenyi István volt.

A helytartó tanács a Körösök és a Berettyó szabályozását megelőző felmérésekre Huszár Mátyás és Vásárhelyi Pál mérnököket jelölte ki. 1820 körül a tájékozódó munkálatok készen álltak, amely tervek alapján javasolták a Berettyó vizének a mocsaraktól történő elzárását és a Sebes-Körösbe való bevezetését. A munkálatok elkezdésébe azonban beleszólt az 1848-49 évi forradalom.

A szabadságharc után, 1852-ben a Berettyó Társulat vette át a munka irányítását, majd ehhez csatlakozott 1859-ben az Ér-osztály, a Pocsajtól Szalacsig terjedő területszabályozási érdekeltiségével.[9] 1869-ben az Ér szabályozását kitűző munkálatok mégis félbe maradtak.

Az Ér-osztály berekesztésével az Ér síkságának vízmentesítése, valamint mocsarainak lecsapolása ismét elmaradt, majd csak az 1867-es kiegyezés után kerültek újra szóba az újabb kísérletek lehetőségei. Ekkor vetették fel, egy az Ér völgyén végighúzódnó, hajózható csatorna ötletét.

A terv elmélete alapján a csatorna a Felső-Tiszát kötötte volna össze a Sebes-Körössel a Szamos-Kraszna folyók, az Ér és a Berettyó átvágásával és bekötésével.[10]

Ennek a nagymérvű tervnek a megvalósítására – anyagi gondok miatt – sosem került sor, ugyanis a kultúrmérnöki hivatal, melynek központja Debrecenben volt, az Érvölgy felmérésére és a vizek szabályozási tervének elkészítésére mindössze 24 ezer koronát utalt ki előlegként. Ez az összeg csupán a Pocsajtól Diószegig terjedő csatorna elkészítésére volt elegendő. Szükség lett volna a települések és a vagyonosabb földbirtokosok anyagi támogatására, amelyek adakozásra természetesen nem vállalkoztak. A falvak népe a szabad mozgást, a természet által biztosított élelem és nyersanyag megszerzésének korlátozását látta benne.[11]

Később a közelgő I. világháború, majd a háború utáni gazdasági nehézségek újra háttérbe szorították a lecsapolás, vízrendezés érmelléki ügyét.

1930 után újra szóba jött a vízrendezés kérdése, elsősorban árvízvédelmi szempontból. Ez időtáj egy székhelyi kultúrmérnök, Gönczi Sándor volt az érmelléki vízrendezés felelős tervkészítő aktivistája. Gönczi a helyi és a környékbeli nagybirtokosokat igyekezett megnyerni ügyének, ám segítségkérése süket fülekre talált. A későbbiekben a második világháborúra való felkészülés szabott gátat még ezeknek a szerény tervek megvalósulásának is. Ne feledjük, hogy az 1920-as trianoni békediktátum szerint az Érmellék 95%-a már Romániához tartozik, így a Károly-király erődvonal kiépítésekor nem a lecsapolást, hanem épp a járhatatlan útvonalakat tekintették előnyösnek. Ebből kifolyólag ásták azt a tankárkot, mely Ottománytól Diószegig

húzódik, amit tulajdonképpen az Ér folyó medrének szélesebbre és mélyebbre árkolásával értek el. Ezen a szakaszon napjainkban is használatos a tankárok megnevezés, ha az Ér folyóról beszélnek.

Az 1940-es évek bécsi döntése némi megnyugvást hozott és ekkor Gönczi Sándor kultúrmérnök újra szóba hozta az Érmellék égető csatornázási problémáját. Próbálkozása végre eredményesnek bizonyult, és miután a terepvizsgálatok pozitív eredményeket mutattak, 1942-ben a Földművelési Minisztérium állami támogatásával elkezdtek az Ér alsó szakaszának 30 kilométeres szabályozását.[12] Sajnálatos módon a munkálatok ismételten félbe maradtak, mert a politikai és háborús helyzet Magyarország számára kedvezőtlen fordulatot vett.

A régi román rezsim visszatértével Gönczi Sándor ismét elkezdte a kilincselést, de közölték vele, hogy az Ér csatornázási ügyével várni kell, mert előbb az országot kell újraépíteni. Gönczi kitartó erőfeszítései végül nem voltak hiábavalóak, ugyanis 1960-ban a román Állami Vízügyi Bizottság jóváhagyta a tervjavaslatot. Ismét kezdetét vette az Ér síkságának feltérképezése. Talajmintákat vettek, talajvíz-próbákat végeztek, végül 1965-ben megszületett a végleges döntés, miszerint az Ér 54181 hektáros vízjárta területéből teknőfenékre 43000 hektár, míg az oldalvölgyekre 11181 hektár lecsapolás jutott.[13] A munkafolyamat 1967-ben vette kezdetét. Az első csatornaszakasz építéséhez a román állam 68 millió lejt folyósított. A tervek szerint a vízrendezésnek kettős funkciója volt:

1. az Ér szabályozása, mederbeterelése
2. a vízmentesített területek mezőgazdasági hasznosítása

Az első célkitűzés sikerrel járt, elkészült a 91 kilométernyi főcsatorna és a hozzátartozó zárógátas hozamszabályozó tározómedencék együttese Ghilesti – Endréd – Vasad – Érsemjén falvainak érintésével. A főcsatorna Érszentkirálynál kezdődik, mely követi a Kraszna és az Ér eredeti medrét, megkerülve Érgirolt és Radulesti falvakat és Terem településénél eléri az Ér teknőjét.[14] Ettől a ponttól szinte nyílegyenesen halad délnyugat felé, majd Bihardiószeg és Félegyháza határában eléri Magyarország területét.

A csatorna adatai

A folyó síkságának északi övezetében a mellékcsatornák, míg a középső szakaszon, Érmihályfalva felől a Mókaér lép be a csatornába. A főcsatornából 42 kilométer Szatmár, 48 kilométer Bihar megye területén húzódik, ugyanakkor az Ér csatornát 250 kilométer hosszú gát

is védi a magas vizek átcsapásától, valamint 342 elhelyezett zsilip szabályozza az áradások levonulását.[15] A terepviszonyoknak megfelelően a csatorna fenékszélessége az 5-6 méter mélységet is elérheti, míg a gátak koronaszélessége eléri a 28-36 métert is. A fő- és mellékcsatornákon kívül számos ármentesítő, levezetőcsatornával is számolhatunk, amelyek nem egy falu estében a gazdasági termőterületeket szabdalták fel, összeszedve így a határ pangó vizeit.

Összegezve tehát az Ér vízrendezésének csatornahálózata összességében meghaladja a 700 kilométer hosszúságot, így ez a szerteágazó csatornarendszer kb. 65000 hektárnyi terület ármentesítését szolgálja.[16]

Az elkészült csatorna- és gátrendszer 1980 nyarán – az évszázad legnagyobb csapadékmennyiségű esztendejében – ki is állta első, egyben megbízhatósági teherpróbáját. A júniusi és júliusi rekordmennyiségű csapadék közel 800 milliméternyi volt, amely messze meghaladta a vidék 600-650 milliméteres, sokévi átlagát. A csatornák és gátak stabilan ellenálltak a hirtelen lezúdult hatalmas vízmennyiségnek, így aztán áradásról, kártételről egy településen sem beszélhetünk.

Az érmelléki vízrendezés másik fontos feladata az öntözés lett volna, ami sajnos nem valósult meg. Tulajdonképpen ez volt a fő célkitűzés, amely által a gazdasági munkálatokat könnyíteni, illetve a termőföldek minőségét javítani kívánták. A nagy tárolómedencék el is készültek: így négy Érsemjénél, öt Vasadnál, az endrédi víztározó, pedig 20 millió m³ víz befogadására alkalmas.[17] Ugyanakkor több helyen megtörtént a talajvíz levezetéséhez szükséges alapcsőrendszer lefektetése is, amely munkafolyamatot nagy kapacitású, Hollandér típusú gépekkel bonyolítottak le.

Sajnos a jövőkép sem igazán kecsegtető. Az Ér főcsatornájának helyzete egyre inkább romló tendenciát mutat. A zsilipek idejüket múlták, elavultak, a gátak belső oldalán, több szakaszon fűz-sővényeket építettek, melyek a bőséges víz hatására kisarjadtak és eltérbélyesedtek, vízbelógó hatalmas ágaikkal felfogják a folyó összes hordalékát. Az Ér hídjai erősen amortizáltak, ugyanakkor a levezetőcsatornákat már nem használják, csekély bennük a vízmozgás.

A vízrendezés ára

A csatornázás pozitív haszna több árhullám sikeres kivédésében nyilvánult meg, de jelentkeztek a hibák is. Az 1990-es évek elején a csatornarendszernek már több szakaszán jelentkezett a feltöltődés, mivel a munkálatok befejezése után a főcsatornát nem tartották karban, nem takarították, így ahol az árkolás nem volt kellően mély, ott gyorsan összegyűlt és lerakódott az iszap előidézve a posványodás folyamatát. Ugyanakkor a kiásott víztározók sincsenek feltöltve, mert tulajdonuk viszonya nem tisztázott még ma sem, és nem valósult meg az öntözés sem.

Mégis ami a természetbarátok számára a legfájdalmasabb, az maga a természetrombolás. Másrészt a tervezők és kivitelezők megfélemlítettek arról, hogy egy kis sziget jellegű, természetes környezetében megőrzött menedéket biztosítsanak annak a csodálatos madárvilágnak, amely benépesítette egykoron az Ér mocsarait. Pedig a természetvédők tudományos érvelései időben elhangzottak, sőt a szóban forgó rezervátumok helyeit is kijelölték, a mentés mégsem következett be. Bár javaslatok születtek a vadrezervátumok megszervezésére, mégis ezt figyelmen kívül hagyták. Nyertünk 60 hektárnyi termőföldet, de elvesztettük az Érmellék csodálatos növény- és állatvilágát, amely egykoron benépesítette a mocsarakat. Ennek mára már a legkisebb morzsái sem maradtak meg.

Helyenként ma is makacsul folytatja küzdelmét a megmaradásért a nád, a sás vagy a káka, de az egyre szélesedő és bővülő úthálózat megpecsételi jövőjüket. Ugyanígy végezte a kolokán is, amely az érmelléki láposok jellegzetes vízinövénye volt, mára már csak emléke él. Ugyanerre a sorsra jutott a madárvilág is, amely hajdanán vetekedett a Duna-Delta fajgazdaságával. És megszűnt a népi halászat, nincsenek már varsák, vészek, mert alaposan megcsappant a halállomány, ezért szárazra került a lapos fenekű hajó is, ami az érmellékiek egyik fontos közlekedési eszközéül szolgált egykor.

Azért találom fontosnak ezek felrovását, mert velük együtt majdnem feledésbe ment az Érmellék teljes etnográfiaja és folklórja is. Ami igaz az igaz: valóban jóval kevesebb ismeretekkel rendelkezünk e kistáj kulturális hagyományairól, mint például a Sárrét világáról. Kétségszerűen azért felesleges, mert már több éve folynak a kutatási munkálatok egész Partium, valamint az Érmellék több nevezetes településén is, igyekezve megmenteni és feltárni mindazt a kulturális kincset, ami még megmaradt az idősebb korosztály emlékezetében.

Összegzés:

Írta: Heit Lóránd Levente

2012. január 28. szombat, 11:39 - Módosítás: 2012. február 13. hétfő, 11:45

~~Érmelléki vízrendezés~~
~~Érmelléki vízrendezés~~